

Олександр ПАГІРЯ
кандидат історичних наук
докторант історичного факультету
Київського національного університету ім. Т. Шевченка
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2481-9769>
e-mail: bandusak@ukr.net

**«ЕФЕКТ ПЕРЕЛИВУ»:
ВПЛИВ ЧИННИКА КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ
НА ПОШУК ВИРІШЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПИТАННЯ ВСЕРЕДИНІ ДРУ-
ГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В 1938–1939 РОКАХ**

На основі польських архівних джерел комплексно розглянуто вплив появи Карпатської України як української автономії у складі постмюнхенської Чехо-Словаччини на польсько-українські відносини у Східній Галичині та пошук польським урядом шляхів вирішення українського питання у складі Другої Речі Посполитої на зламі 1938–1939 рр. Встановлено, що події в Карпатській Україні мали «ефект переливу» (*«spillover effect»*), який наелектризував українське суспільство по той бік польсько-чехо-словацького кордону, спровокував кризу лояльності українців до Польської держави та спричинив найбільшу нестабільність на польському кордоні з початку 1920-х років. Простежено, що у відповідь польська влада вжила заходів для посилення контролю за кордоном і провела карально-репресивні заходи на пограниччі, які нагадували події «пацифікації» 1930 р.

Проаналізовано, що події в Карпатській Україні, які у Варшаві сприйняли як екзистенційну загрозу, підштовхнули польський уряд до радикалізації внутрішнього курсу проти української меншини у Другій Речі Посполитій, уніфікацію розрізаних підходів і розробки комплексної програми «зміцнення польського елементу у Східній Малопольщі», покликаної усунути національне (українське) питання з міжнародного порядку денного та посилити обороноздатність Польської держави перед викликом воєнної загрози. Зазначено, що «сек'юритизація» (*«securitization»*) національного питання була безпосередньо пов'язана з підготовкою Другої Речі Посполитої до війни, яка ввійшла у фінальну стадію на початку 1939 р. Визначено, що заходи національної асиміляції, які проводили під орудою військових, спричинили крах політики «нормалізації», зростання антидержавних настроїв серед українців та їхню політичну радикалізацію. Констатовано, що форми та методи втручання польських збройних сил у сферу національної політики були доволі суперечливими і їх наслідком стало бажане зміцнення польської присутності на т. зв. східних кресах.

Ключові слова: Карпатська Україна, Чехо-Словаччина, Друга Річ Посполита, ОУН, УНДО.

Внаслідок приєднання до свого складу територій, на яких проживали різні «підкорені» національні меншини після Першої світової війни, Польська держава

одержала потенційних внутрішніх ворогів зі всіх сторін, що створювало стратегічну дилему для польського військового командування в разі початку війни. Національне питання належало до найскладніших внутрішніх у Речі Посполитій, від способу вирішення якого залежала подальша її доля, збереження територіальної цілісності та суверенітету (Chojnowski, 1979, s. 3). Упродовж усього міжвоєнного періоду проблема національних меншин, які становили майже третину населення, була одним із найбільших джерел внутрішньої та зовнішньої слабкості Другої Речі Посполитої, що робила її вразливою до міжнародного тиску. Цей зв'язок особливо поглибився під час «чехословацької кризи» 1938–1939 рр., коли на тлі зростання зовнішніх загроз для Варшави проблема національних меншин висунулася на чільне місце в її внутрішній політиці. Допмагаючи Німеччині «реорганізувати» Чехо-Словацьку Республіку (ЧСР) за етнічно-національним принципом, Польща відкрила «скриньку Пандори» внутрішніх національних проблем, головною з яких була українська – її Ахіллесова п'ята. Поєднана із зовнішніми чинниками впливу, вона змусила польське керівництво вдатися до радикальних засобів придушення прагнень українців реалізувати своє право на самовизначення в межах Польської держави та збереження її цілісності.

На сьогодні українські історики дослідили окремі аспекти впливу подій у Карпатській Україні на міжнаціональні та суспільно-політичні відносини у Східній Галичині. Зокрема, Микола Вегеш (Вегеш, 2005; Вегеш, 2019, с. 29–47; Вегеш, 2020, с. 84–104) і Богдан Галайко (Галайко, 2007, с. 45–60) вивчали переходи українців із Польщі в Карпатську Україну. Наталія Романишин (Романишин, 2014, с. 50–55; Романишин, 2012, с. 223–225; Романишин, 2017, с. 258–266) аналізувала вплив проголошення автономії на Закарпатті в 1938–1939 рр. на радикалізацію українського суспільства Східної Галичини та реакцію на це польського уряду. Михайло Швагуляк (Швагуляк, 2000, с. 296–320) досліджував актуалізацію українського питання в Польщі та польсько-українські відносини 1938–1939 рр. на тлі «чехословацької кризи». Олександр Зайцев (Зайцев, 2022) розглянув вплив подій у Карпатській Україні на діяльність Української парламентської репрезентації (УПР) в польському Сеймі. У польській історіографії треба відзначити праці Валдемара Паруха (Waldemar Paruch) (Paruch, 1997), Войцеха Влодаркевіча (Wojciech Włodarkiewicz) (Włodarkiewicz, 2013), Романа Висоцького (Roman Wysocki) (Висоцький, 2001, с. 82–90; Wysocki, 2003), Павела Самуся (Paweł Samuś) (Samuś, 2017) та Миколая Сівіцького (Mikołaj Siwicki) (Siwicki, 1994; Сивіцький, 2005). Зокрема, останній ввів до наукового обігу матеріали польського уряду щодо розробки планів «зміцнення польського елемента у Східній Галичині». У російській літературі заслуговує уваги монографія Кліментія Федевіча (Климентий Федевич) (Федевич, 2009), яка, щоправда, не позбавлена тенденційності в описі польсько-українських відносин напередодні Другої світової війни.

Мета статті – на основі польських архівних джерел комплексно розглянути вплив чинника появи Карпатської України як української автономії у складі пост-мюнхенської Чехо-Словащини на польсько-українські відносини у Східній Галичині та пошук польським урядом шляхів вирішення українського питання у складі Другої Речі Посполитої на зламі 1938–1939 рр. Основою методології дослідження є підхід «заплутаної історії» («entangled history»), який дав змогу встановити транснаціональні взаємозалежності та взаємовпливи між різними міжнародними та політичними акторами, залученими до формування політики Польщі щодо українського питання в умовах центральноєвропейської кризи 1938–1939 рр.

Надання автономії Підкарпатській Русі 11 жовтня та призначення 26 жовтня 1938 р. прем'єр-міністром її уряду лідера українофільського напрямку Августина Волошина викликали надзвичайний ентузіазм серед шестимільйонного українського населення Польщі, яке вбачало в цих подіях пролог до відродження Української держави. На підтримку карпатських українців у Східній Галичині відбулася низка маніфестацій та демонстрацій, організованих різними політичними силами. З одного боку, за ними стояли представники поміркованого табору – Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО) та Фронту національної єдності (ФНЄ), з другого – радикальна течія, очолювана Організацією об'єднаних націоналістів (ОУН). Перший напрям підтримував гасла автономії Карпатської України в межах федеративної Чехо-Словаччини, другий – уважав, що на порядок денний потрібно ставити питання про повну незалежність краю і розглядати це як крок до соборної Української держави (Вегеш, 2005, с. 223).

Зокрема, у вересні–листопаді 1938 р. богослужіння, віча та маніфестації на підтримку автономії на Закарпатті пройшли у Львові, Золочеві, Буську, Красному, Олеську, Дрогобичі, Стрию, Великому Любіні, Галичі, Рогатині, Станіславові, Чорткові, Бережанах, Підгайцях, Перемишлі й інших містах та селищах Східної Галичини, у яких брали участь тисячі, а в деяких випадках і десятки тисяч осіб (ААН-5, с. 102; ААН-6, с. 113). Демонстранти формували колони й ішли походом до місцевих органів влади з чіткими антипольськими гаслами, що часто закінчувалося сутичками з польською поліцією та ендецькою молоддю (Кук, 2004, с. 75). Проведення масових зібрань у містах, які традиційно вважалися бастионами польського панування у краї, стало наочною демонстрацією політичної сили українського руху, кидаючи виклик Польській державі.

Так, незважаючи на превентивні заходи польської влади, у 20-ту річницю Листопадового зриву (1 листопада 1938 р.) у Львові відбулися масові українські зібрання, які переросли в багатотисячні маніфестації на підтримку Карпатської України. Польська кінна поліція застосувала холодну зброю для розпорошення демонстрантів, заарештувавши 10 осіб. У відповідь польська ендецька молодь провела контрдемонстрації, які завершилися масовим погромом українських культурних і господарських установ (ААН-4, с. 313). Подібні інциденти з нищенням майна українських товариств та насильством проти українського населення у відповідь на «антипольські виступи» фіксувалися майже по всій Східній Галичині. У відповідь українці почали створювати комітети самооборони, щоб організувати охорону приміщень українських громадських установ.

Зростання вуличного насильства в містах і містечках Східної Галичини, що відбувалося на тлі виборчої кампанії до Сейму (6 листопада 1938 р.) та в річницю початку польсько-української війни (1918–1919), було ознакою поступового, але неухильного загострення польсько-українських відносин і посилення позицій радикальних груп з обох боків. Постанова Карпатської України виступило додатковим чинником поляризації, поглибивши прірву між двома народами.

Загалом, від 15 вересня 1938 р. до 12 квітня 1939 р. лише у Східній Галичині проведено 456 українських демонстрацій, 52 саботажі та 55 актів терору, значна частина яких була пов'язана з подіями на Закарпатті. Польська поліція використала їх як привід для проведення масових арештів (Висоцький, 2001, с. 82–83; Chojnowski, 1979, s. 235).

На тлі «чехословацької кризи» польські українці сподівалися на вибух європейської війни, що мала привести до вирішення українського питання – найбільшого невирішеного національного питання в міжвоєнній Європі. З огляду на це, у їхньому середовищі різко зросли націоналістичні настрої, відбулася радикалізація суспільно-політичного життя, збільшення кількості антипольських виступів. Радикальні групи закликали до бойкоту виборів і зриву політики «нормалізації» польсько-українських відносин (Włodarkiewicz, 2013, s. 349).

Польські поліційні органи у своїх донесеннях відзначали, що українські селяни щовечора збиралися в місцевих читальнях «Просвіти» та приміщеннях кооперативів «Народної торгівлі», слухали радіопередачі, читали газети, жваво дискутували на політичні теми, пов'язані зі справами Підкарпатської Русі та становищем українців у Польщі. Нерідко до проведення зібрань були залучені греко-католицькі священники й учителі (ДАЛО, арк. 14). Перші проводили спеціальні богослужіння за Карпатську Україну, а громадські лідери на засіданнях культурно-просвітніх організацій виголошували палкі патріотичні промови про наближення часу національного визволення всіх українців (AAN-6, s. 312–313).

«Справа Закарпатської України набирає в українському суспільстві Східної Малопольщі щоразу більше значення, – зазначено в розвідувальному донесенні 2-го відділу Головного штабу Війська Польського (ВП) від 8 жовтня 1938 р. – Утверджується погляд, що єдине вирішення питання – це створення незалежної української держави» (AAN-5, s. 63). Поряд зі зростанням підтримки самостійницьких ідей серед українського суспільства Польщі набували поширення германофільські настрої та ставлення до Німеччини як до природного союзника, що сильно непокоїло «двуйку».

Саме у вказаний період польська поліція почала вперше фіксувати заклики, що їх поширювали активісти ОУН, до переходу українців через Карпати на Підкарпатську Русь. Початок нелегальних переходів польсько-чехо-словацького кордону не варто пов'язувати з датою призначення Августина Волошина прем'єр-міністром автономного уряду. Найімовірніше, вони розпочалися ще наприкінці вересня. Підтвердження цього – повідомлення коменданта Східномалопольського округу Прикордонної охорони у Стрию від 28 вересня про проникнення з Польщі до ЧСР «українських діячів і взагалі українців з нашого терену, які згідно з отриманих інформацій мають організувати на чехах за допомогою чеського уряду “український легіон”» (ЦДІАЛ, арк. 1). Тому польські органи безпеки встановили пильний нагляд за особами української національності та їхнім пересуванням тереном, здійснювали перевірку всіх, хто перебував у прикордонній смузі.

У низці населених пунктів Галичини проводили таємні наради української молоді, на яких планували нелегальні переходи на Закарпаття. До вербувальної акції були залучені як члени ОУН, так і активісти УНДО, «Просвіти» й інших українських товариств (AAN-6, s. 350). Польські органи були переконані, що саме ОУН керувала нелегальними переходами молоді через кордон.

Спонукали польських українців до переходу через Карпати також відозви Проводу ОУН та українських організацій на Закарпатті. 20 жовтня 1938 р. українська пресова служба в Женеві оприлюднила через віденське радіо комунікат Проводу українських націоналістів (ПУН) щодо подій на Закарпатті: «Полковник А. Мельник, голова ПУН і вождь націоналістичного руху, як найповнішого вияву соборного українства,

закликає всіх українців стати суцільною лавою на службу нації й, зокрема, бути готовими під сучасну пору кинути максимум національної енергії для скріплення сил у боротьбі за Українську Карпатську державу» (Новий шлях, 1938, с. 1; Мельник, Лашенко, Верига, 1993, с. 25–26). Наступного дня в газеті «Нова свобода» в Ужгороді вийшло друком також звернення Української Центральної Народної Ради із закликом до співпраці всіх українців світу (Нова свобода, 1938, с. 1). На ці заклики відгукнулися сотні українців із Галичини, Волині та Буковини, які почали масово перетинати «зелений кордон» зі Срібною Землею. Переходи переважно були стихійними та неорганізованими і дуже швидко вийшли з-під контролю ОУН.

Масовий перехід кордону українською молоддю зі Східної Галичини та Волині став не тільки відкритою демонстрацією нелояльності українського населення до Польської держави, а й спричинив тимчасову кризу на кордоні, яка безпосередньо впливала на внутрішню безпеку Польщі. У звіті чехо-словацької військової розвідки за 23 жовтня 1938 р. зазначено: «Неспокій у польських внутрішніх землях постійно зростає. Багато українців перебігають таємно через наш державний кордон; стверджують, що скоро дійде до масової втечі українців до нас. Вони хочуть воювати проти Польщі» (Archiv MZV-1).

Далеко не всі втікачі з Польщі йшли на Закарпаття з патріотичних міркувань. За даними польських джерел, чимало з них не мали жодного стосунку до ОУН і просто шукали працевлаштування та можливості покращення власного матеріального становища. З огляду на те, що Карпатська Україна після втрати південних територій (за рішенням Віденського арбітражу 2 листопада 1938 р.) сама потерпала від безробіття та продовольчих проблем, польські українці доволі швидко розчарувалися тамтешньою ситуацією й поверталися додому. Це призводило до поступового зменшення ентузіазму серед молоді щодо переходів на Закарпаття, що особливо спостерігалося на початку 1939 р. Поряд з економічним чинником, значний вплив на поширення подібних настроїв мало також розчарування політикою Німеччини в українському питанні (AAN-6, s. 113–116).

На сьогодні важко встановити точну кількість перебіжчиків польсько-чехо-словацького кордону. За моїми оцінками, за період від кінця вересня 1938 р. до середини березня 1939 р. їхня цифра коливалася в межах 1 500–2 000 осіб.

На хвилі патріотичного піднесення серед українського населення Польщі відзначалося зростання антипольських настроїв, підтвердженням чого слугують тижневі звіти Міністерства внутрішніх справ (МВС) із південно-східних воєводств Речі Посполитої. Зокрема, у них ідеться про «загострення національного антагонізму», поширення у контексті подій на Закарпатті антипольських гасел («мазури за Сян», «визволимося з-під польського ярма») та надії «на швидше прилучення Східної Галичини до Карпатської України» (CAW-3, s. 11–14).

У відповідь польські правоохоронні органи вдалися до репресивних заходів, щоб запобігти та завадити переходам українських активістів на Підкарпатську Русь. За наказом львівського воєводи у прикордонні було обмежено пересування населення, а повітові староства мали видавати для жителів спеціальний дозвіл на тимчасове перебування у прикордонній смузі. Осіб, які не мали такого дозволу, негайно затримували і передавали поліції. За поширення української пропаганди й антидержавну діяльність у прикордонні були також закриті читальні «Просвіти» та відділи товариства «Луг». За розповсюдження «тривожних вісток» заарештовували і штрафували

просвітян, греко-католицьких священників, членів і симпатиків ОУН (Галайко, 2007, с. 51–52). Окрім цього, польська поліція та Корпус охорони прикордоння (КОП) здійснювали вилучення радіоприймачів в українського населення, щоб завадити слуханню українських передач із Відня, Братислави та Хуста (AAN-4, с. 373).

Для посилення охорони в жовтні 1938 р. до чехо-словацького кордону було спрямовано 16 взводів КОП, розміщених по 1–2 в кожному прикордонному комісаріаті. Організаційно вони були об'єднані в Окремий підрозділ КОП «Львів», який очолював підполковник Міхал Осмола (Michał Osmola), загальною чисельністю до 1 000 осіб. З огляду на запланований початок операції угорської армії з окупації Закарпаття, призначеної на 20 листопада 1938 р., у другій половині місяця на кордоні під виглядом проведення зимових навчань у горах були зосереджені також регулярні підрозділи і частини ВП. За оцінкою німецького абверу, загалом ішлося про 5–6 піхотних дивізій та 2 кавалерійські бригади зі складу округів VI (Львів) та X (Перемишль) корпусів, які сформували угруповання прикриття кордону на відтинку від Дуклянського перевалу до Черемоша. Водночас третина особового складу цих з'єднань прибула із глибини Польщі (РААА, с. 406–408). Одним із завдань польського угруповання було надавати організаційну, логістичну й медичну допомогу угорським диверсійним загонам, які рухалися до кордону з півдня, а також завадити напливу українських добровольців із Польщі на Закарпаття (Deszczyński, 2003, р. 316–318).

Інспектор польських збройних сил маршал Едвард Ридз-Смігли (Edward Rydz-Śmigły) 17 грудня 1938 р. видав наказ про формування полку КОП «Карпати» під командуванням підполковника Владіслава Жеткевіча (Władysław Żetkiewicz), який мав взяти під прикриття кордон на відтинку від Ужоцького перевалу до стику кордону Польщі з Румунією та Чехо-Словаччиною. Формування цієї військової частини розпочалося в січні та мало бути завершене до середини лютого 1939 р. Зокрема, за наказом підрозділи полку повинні були остаточно взяти під охорону південний кордон до 15 лютого 1939 р. (SAW-2, с. 10–26).

Поряд з охороною і прикриттям кордону, за наказом уряду, КОП виконував особливі завдання, спрямовані на «інтеграцію» непольського населення в межах заходів із «консолідації суспільства» перед воєнною загрозою, що зростала (Wyszczelski, 2008, с. 372). Через українські виступи на підтримку автономії Карпатської України 22 жовтня 1938 р. МВС Польщі видало циркуляр щодо посилення поліцейного корпусу у Східній Галичині. З метою протидії цим акціям МВС передало в розпорядження воевод південно-східних воеводств штурмові підрозділи поліції та наказало посилити відділки польської поліції у прикордонні з ЧСР.

Окрім цього, у межах превентивних заходів у розпорядження командувача округу VI корпусу з центром у Львові були передані 3–4 кавалерійські ескадрони КОП (кожен штатною чисельністю до 70 осіб і 70 коней), які за наказом міністра внутрішніх справ мали показово пройти маршем територіями, де існувала найбільша загроза виступів. Мета цих заходів – демонстрація перед українським населенням готовності польського уряду дати відсіч спробам ведення «антидержавної діяльності», а також здійснення позитивного впливу на моральний стан працівників польських органів влади та служб безпеки й лояльного населення. Під час передислокації передбачалося проведення ескадронами КОП бойових навчань для збільшення ефекту превентивних дій («радіуса дії превентивної акції»). Їхня присутність на території конкретного воеводства залежала від місцевої ситуації. У разі серйозної ескалації суспільно-полі-

тичних відносин було передбачене залучення ескадронів КОП на марші до надання підтримки поліцейським підрозділам.

Кавалерійські підрозділи КОП мали прибути до Львова 23 жовтня 1938 р., щоб наступного дня розпочати марш до пунктів призначення – Дрогобич, Стрий і Долина. Тут після тимчасового перебування вони повинні були розпочати патрулювання прикордонних районів, приділяючи особливу увагу тим населеним пунктам, де існувала загроза «підривної агітаційної діяльності українців». Командири ескадронів мали надсилати щоденні звіти про виконання завдань, а також донесення про ситуацію в регіоні, вияви підривної діяльності ворожих сил і настрої місцевого населення (ААН-2, с. 1–3).

За тиждень після початку «карального маршу» МВС чотири кавалерійські ескадрони КОП були розгорнуті у Східній Галичині: по одному прибуло залізницею до Рогатина та Коломиї у Станіславське воєводство, а два – до Тернопільського. Наприкінці жовтня 1938 р. воєводський уряд у Станіславі інформував староства в Долині, Стрию та Жидачеві про посилення окремих поліцейських підрозділів на території воєводства після поширення інформації про наміри українських націоналістів організувати демонстрації на тлі «акції про визначення державної належності Закарпатської Русі» (Włodarkiewicz, 2013, s. 375).

Вже 30 жовтня 1938 р. польська розвідка повідомляла, що переміщення військових підрозділів територією Східної Галичини мало «подекуди заспокійливий вплив на українське населення, яке утримується від здійснення різких демонстраційних виступів» (ААН-5, с. 423). Зокрема, дії кавалерійських підрозділів КОП були зафіксовані у Стрийському, Долинському, Калуському, Жидачівському та Рогатинському повітах Львівського і Станіславівського воєводств (Włodarkiewicz, 2013, s. 372).

Під виглядом заходів з охорони кордону та підтримання громадського порядку зазначені кавалерійські підрозділи КОП за дорученням МВС залучали до проведення пацифікаційних акцій проти українського населення на прикордонні. Про їхню діяльність можна дізнатися з інтерпеляцій українських послів у польському Сеймі, відповідей на них воєвод і старостів, а також звітів командирів ескадронів.

Зокрема, такі дії задокументував український посол до польського Сейму Зеновій Пеленський на території Долинщини (села Кальна, Витвиця, Княжолука, Рахиня, Слобода-Долинська, м. Долина), де в першій половині листопада 1938 р. копівці їздили селами повіту, здійснюючи побиття місцевих українських активістів та знищуючи майно українських кооперативів, читалень «Просвіти», «Рідної школи» тощо (Archiv MZV-2). Подібні дії зафіксував посол Степан Витвицький і в низці сіл Дрогобицького повіту (Нагуєвичі, Уріж, Брониця, Залікоть, Східниця) – далеко від лінії кордону, де жертвами польських публічних розправ були прості селяни, священники, учителі, діячі «Просвіти» і кооперативів (Архів НТШ, box 6).

Посол від УНДО д-р Павло Лисяк 3 грудня 1938 р. склав інтерпеляцію міністрові внутрішніх справ Польщі щодо фактів насильства з боку підрозділів КОП у с. Сулятичі Жидачівського повіту, селах Добрівляни, Угерсько та Сколе Стрийського повіту, які відбулися наприкінці жовтня – на початку листопада 1938 р. Задокументована картина насильства нагадувала події восьмирічної давності: «Вечером, дня 27 жовтня 1938 р. приїхав до громади Сулятичі Жидачівського повіту плутон Корпусу Охорони Погранича на нічліг. Жовнярі розійшлися по селі і вміть з місця почали допускатися насильства. Як тільки стрінуть кого-небудь на вулиці, били його, у господарів заби-

рали овес для коней, нікому за те нічого не платили, від господинь забирали молоко і т. п. Дня 28 жовтня 1938 р. вранці повідомлено кожного члена відділу тамошньої читальні “Просвіти”, щоби негайно з’явився в салі читальні в дуже важній справі. Командант плутону у чині ротмістра явився рівнож і наперед кавав здійснити зі стін всі українські національні образи, які там висіли, кидав їх на землю і нищив» (Архів НТШ, box 6).

Під час цього «зібрання» підрозділ КОП оточив читальню «Просвіти», тримаючи зарядженими гвинтівки, спрямовані на натовп людей, який стояв надворі. Паціфікаційні заходи були також здійснені в Тернопільському воєводстві, внаслідок чого польські розвідувальні органи фіксували зростання антипольських настроїв та інцидентів за участю українців, які, зокрема, охоплювали фізичні напади на поляків та їхні організації, факти саботажу тощо (AAN-4, s. 332).

Чехо-Словацьке консульство у Львові 7 листопада 1938 р. повідомляло про проведення польською поліцією кількох карних виправ серед українського населення поблизу чехо-словацького кордону, під час яких свідомі українці таємно були піддані тілесним покаранням. Подібні заходи проводили і на польсько-румунському прикордонні, щоб запобігти контактам українців по обидва боки кордону (AAN-5, s. 423). Деякі чехо-словацькі звіти описують ці акції як «паціфікаційні» та гадують про розквартирування польських військ в українських селах на кордоні з ЧСР і Румунією (Archiv MZV-2).

У відповідях на звернення послів польські воєводські адміністрації та органи місцевого самоврядування намагалися всіляко применшити масштаби насильства КОП, обгрунтовуючи «провокаційною» поведінкою місцевого населення та ворожим ставленням до польських підрозділів (Włodarkiewicz, 2013, s. 375–377). Як і 8 років тому, польські каральні акції проти українського населення відбулися на тлі виборчої кампанії до Сейму Речі Посполитої. В обох випадках українці зазнали фізичних розправ від польських військовослужбовців за принципом колективної відповідальності.

Загострення агресивного курсу Варшави щодо української меншини, репресії проти українських діячів і каральні акції КОП у прикордонні на тлі безпрецедентної актуалізації українського питання в міжнародній політиці через чинник Карпатської України позначилися на політиці «нормалізації» між польським урядом і найвпливовішою українською легальною політсилою в Польщі – УНДО. Під впливом міжнародних подій керівництво партії було змушене переглянути свою тактику щодо просування українських інтересів усередині Другої Речі Посполитої.

Так, 3 грудня 1938 р. голова УПР і віцемаршалок Сейму Василь Мудрий виступив із парламентської трибуни з декларацією, яка вирізнялася гостротою, як за формою, так і за змістом. У присутності польського уряду та послів він заявив, що політика «нормалізації» у світлі останніх подій була «позбавлена будь-яких об’єктивних умов реального існування», чим фактично визнав її провал. На підтвердження своїх слів В. Мудрий навів приклади знищення майна українських організацій польською молоддю в Монастирських, Бережанах, Золочеві та Красному, а також вказав на «масові масакри» за участю кавалерійських підрозділів КОП проти українського населення. «Ці випадки та факти є сьогодні немовби увінчанням цього історичного процесу в ділянці польсько-українських відносин, якому свого часуалося ім’я нормалізація», – резюмував політик. Він відкинув звинувачення поляків у тому, що ніби тогочасна українська політика в Польщі була німецькою інспірацією. Єдиним

шляхом полагодження української проблеми у Другій Речі Посполитій вважав утворення територіальної автономії на українських етнічних землях у складі Польської держави. Водночас реалізація постулату автономії мала створити умови для справжньої нормалізації польсько-українських відносин. Вона аж ніяк не була спрямована на послаблення Другої Речі Посполитої, а навпаки слугувала її інтересам. Попри неодноразові спроби польських депутатів перервати виступ, В. Мудрий розкритикував позицію польських владних кіл і громадської думки в питанні Карпатської України, зокрема згадав про несамовиту пропаганду в польських медіа за приєднання регіону до складу Угорщини (Архів НТШ, box 6).

Постання Карпатської України як автономної одиниці у складі ЧСР і внутрішня трансформація останньої, проведена після Мюнхенської конференції під гаслом реалізації права націй на самовизначення, актуалізували в очах діячів українського «легального сектора» в Польщі питання виконання Варшавою своїх міжнародних зобов'язань щодо Східної Галичини. Відтак 9 грудня 1938 р. УПР у складі 15 послів винесла на розгляд польського Сейму «Проект конституційного закону Галицько-Волинської Землі», який передбачав надання територіальної автономії західноукраїнським землям у складі Другої Речі Посполитої в межах Станіславівського, Тернопільського, Волинського, більшої частини Львівського й Поліського воєводств, окремих повітів і гмін Люблінського, Білостоцького та Краківського воєводств із населенням до 6 млн осіб. Фактично йшлося про третину території Польщі. Було запропоновано створити автономний уряд, міністри якого мали належати до складу центрального польського уряду, сейму Галицько-Волинської землі (ГВЗ), обраного терміном на 5 років, територіальних збройних формувань, укомплектованих із місцевого населення, які могли бути застосовані в інтересах оборони держави, державних судів, а також запровадити рівноправність польської та української мов у діловодстві й освіті. Урядові розпорядження президента Польщі, які стосувалися справ ГВЗ, мали бути погоджені з головою Ради міністрів ГВЗ і профільними галицько-волинськими міністрами. Стаття 5 законопроекту передбачала, що у компетенції уряду ГВЗ не мало бути питань, які належали до сфери повноважень уряду Польщі: зовнішньої та оборонної політики, державного бюджету, монетарної і фінансової політики (ДАІФО, арк. 1–19).

Побіжний огляд проекту конституційного закону ГВЗ, який підготувала група юристів УПР під керівництвом Володимира Децикевича, наштотує на думку, що окремі його положення були написані під впливом конституційного закону про автономію Підкарпатської Русі та Словаччини, ухваленого чехо-словацьким парламентом 22 листопада 1938 р. Реалізація проекту УНДО вимагала фундаментальної перебудови державного устрою Польщі на засадах федералізму за зразком того, що декілька тижнів тому було на законодавчому рівні реалізовано в Чехо-Словаччині. Проголошення українських автономій у складі двох сусідніх держав мало підвищити шанси на вирішення українського питання на міжнародній арені. Як і в Хусті, майбутній уряд і сейм ГВЗ у Львові мали дотримуватися лояльного курсу до свого федерального центру. Потрібно зазначити, що вимоги українських політиків по обидва боки від польсько-чехо-словацького кордону ґрунтувалися на міжнародно-правовій базі, сформованій у Європі після Першої світової війни. Її основою був принцип права націй на самовизначення, який став базою для формування постімперських повоєнних кордонів, щоправда, не в разі визначення долі найбільшої європейської поневоленої нації – української. Ревізія міждержавних кордонів у Центрально-Східній Європі,

здійснена 1938 р. в ім'я реалізації цього принципу, дала надію українським політикам на можливість виправлення несправедливостей Версальської системи щодо українського питання.

Через радикальність вимог маршалок Сейму Вацлав Маковскі (Wacław Makowski) 21 грудня 1938 р. не прийняв пропозиції УПР до розгляду, пояснюючи це тим, що законопроект вимагав змін до Конституції, а це можна було зробити лише з ініціативи президента або $\frac{1}{4}$ загальної кількості послів Сейму. Польський уряд назвав подання українських послів актом політичної демонстрації, а пропонувані межі майбутньої автономії – історично необґрунтованими (Діло, 1938, с. 4).

Представлення автономного проекту українських депутатів у Сеймі було сприйнято у Варшаві як складова єдиного українського плану, інспірованого Німеччиною, що мав на меті підірвати територіальну цілісність Польщі й об'єднати під егідою Берліна українські землі у складі «Великої України». З огляду на погіршення міжнародної ситуації та зростання відчуття загрози для Польщі, польські керівні кола сприймали автономістські прагнення українців як вияв сепаратизму й «удар у спину».

Незважаючи на радикальність своєї заяви, виголошеної з парламентської трибуни, та звинувачення польської влади в німецьких інтригах, В. Мудрий і надалі залишався переконаним прихильником порозуміння з польським урядом. Очевидно, що його рішення про внесення автономного подання було зумовлене внутрішньою ситуацією в УНДО й українському політичному таборі, а також радикалізацією настроїв в українському суспільстві під впливом подій у Карпатській Україні. Законодавче подання засвідчило лідерство УНДО та УПР як представництва українців у Польщі, значно піднявши їхній авторитет серед українського політикуму і громадськості. Партійна опозиція в УНДО, зосереджена навколо газети «Діло» (Дмитро Левицький, Кость Левицький, Іван Кедрин-Рудницький, Степан Баран, Володимир Кузьмович), позитивно оцінила грудневу промову Василя Мудрого та внесення законопроекту про автономію, вважаючи їх початком очікуваної зміни тактики партії та відходу від політики «нормалізації» (Samuś, 2017, s. 478).

Таким кроком В. Мудрий та його соратники прагнули підняти ставки у відносинах із польським урядом і скористатися міжнародно-правовими наслідками «чехословацької кризи», щоб підштовхнути Польщу до виконання своїх міжнародних зобов'язань від 1923 р. і вирішення українського питання на основі права на самовизначення, закріпленого в рішеннях Мюнхенської конференції та Віденського арбітражу. Зрештою, сама Польща подала українським парламентарям приклад, застосувавши цей принцип під час відторгнення території Заолзя від ЧСР на початку жовтня 1938 р. Однак, на відміну від тактики поляків, в УПР ішлося про створення української автономії зі збереженням територіальної цілісності Польщі. Як би негативно не ставилися польські урядові кола до подання від 9 грудня 1938 р., воно насправді не суперечило лояльній лінії УНДО щодо Польської держави, а стало піком орієнтації партії на Польщу та західні демократії.

Усупереч твердженням польської офіційної пропаганди, гасло автономії знайшло широкий відгук в українському суспільстві. У тижневому огляді відділу у справах національностей МВС Польщі на початку 1939 р. відзначалося зростання автономістських настроїв серед українців у Польщі під впливом подання УНДО від 9 грудня 1938 р. і подій у Карпатській Україні. Українці в Польщі намагалися максимально скористатися міжнародною увагою до української проблеми для втілення сво-

їх національно-політичних прагнень. Саме тоді, коли помірковані сили вважали задоволення автономістських вимог єдиним правильним шляхом розплутування клубка польсько-українських суперечностей, націоналістичні кола розглядали автономію як перший шабель на шляху до реалізації українських самостійницьких прагнень із допомогою зовнішніх чинників (САУ-2, с. 1–3).

На початку 1939 р. лідери УНДО виступили з низкою публічних заяв, у яких дали зрозуміти, що дотеперішньому політичному курсу партії покладено край. Однак у реаліях польської політики до остаточного розриву з «нормалізацією» дійшло не відразу. Виступаючи на засіданні бюджетної комісії в польському Сеймі 11 січня 1939 р., Володимир Целевич розкритикував уряд за те, що його політика щодо українського питання після смерті маршала Юзефа Пілсудскі (Józef Piłsudski) дедалі більше схилялася в бік концепцій ендеків. Сенатор Микола Творидло, віцепрезидент УПР, заявив, що український клуб прагнув, щоб Польща була «П'ємонт для українського народу», «моральною притягальною силою», виступивши за узгодження польських та українських національних інтересів. У відповідь польські депутати звинуватили українську сторону в погіршенні відносин, вказавши на подання українських депутатів проєкту про автономію. Хоча присутній під час дискусій прем'єр-міністр і міністр внутрішніх справ Феліціан Славої Складковскі (Felicjan Sławoj-Składkowski) намагався створити враження можливості досягнення польсько-українського порозуміння, польський уряд уже перейшов до вирішального етапу реалізації свого курсу в питанні національних меншин, що був пов'язаний зі зміцненням оборони Польської держави на тлі погіршення відносин із Німеччиною та загрози вибуху війни (Samuś, 2017, с. 484–486).

Моментом прозоріння стала заява віцемаршалка Сейму підполковника Зигмунда Венди (Zygmunt Wenda), секретаря урядової партії *Obóz Zjednoczenia Narodowego*, який 16 лютого 1939 р., під час обговорення бюджету МВС, у відповідь на закиди українських парламентарів щодо загострення антиукраїнської політики польської влади, заявив про початок нової акції, яка мала забезпечити польське панування на українських землях. Водночас політик наголосив, що «польський народ був єдиним господарем у своїй державі і жодні перешкоди не можуть стати на шляху розвитку та реалізації його життєвих інтересів на територіях зі змішаним населенням» (Samuś, 2017, с. 489–490). Він категорично відкинув можливість досягнення порозуміння з українцями, пригрозивши, що вибір засобів, які мала застосувати Польська держава, залежав від українського населення. Показово, що з подібною риторикою З. Ванда виступив і щодо єврейської меншини, від якої вимагав підпорядкування волі польського народу, збільшення еміграції євреїв із Другої Речі Посполитої та продовження асиміляції їхнього культурного й господарського життя (Samuś, 2017, с. 489–490).

Промова З. Венди розвіяла рештки сумнівів та ілюзій у В. Мудрого й послів УПР щодо напрями політики Варшави в українському питанні. Як наслідок, уперше з 1935 р. УПР голосувала проти державного бюджету на новий фінансовий рік. Мотивуючи таку позицію українських парламентів, В. Мудрий у промові на пленумі Сейму 24 лютого 1939 р. заявив, що надії українського народу на нормальне життя і розвиток, які він мав на початку «нормалізації», не справдилися (Швагуляк, 2000, с. 233).

Міжнародні події 1938–1939 рр. безпосередньо впливали на формування внутрішньої політики Польщі у сфері національних меншин. Із 1935 р. «першу скрипку»

в цьому питанні відігравали польські військові кола, очолювані маршалом Едвардом Ридзи-Сміглим і міністром військових справ, бригадним генералом Тадеушем Каспшицькі (Tadeusz Kasprzycki), які розробляли плани посилення обороноздатності держави перед викликом зовнішніх загроз, що, зокрема, передбачали зміцнення польської присутності (полонізацію) в пограничних районах. Останні здебільша були заселені національними меншинами (українцями, білорусами, німцями, євреями й ін.) і через це вважалися особливо вразливими з воєнно-стратегічного погляду. Тож питання нацменшин розглядали в категоріях національної безпеки й оборони, і воно займало центральне місце у воєнному плануванні Польської держави. У другій половині 1930-х років польські військові мали колосальний вплив на формування національної політики Польщі на локальному рівні, зокрема по лінії командувань округів, корпусів, воеводських урядів та освітніх управлінь (Paruch, 1997, s. 255).

У період правління «групи полковників» (1935–1939) відбулася трансформація поглядів польського керівництва на ідейні засади національно-державного будівництва. На заміну політики «державної консолідації» епохи Ю. Пілсудські прийшла концепція «національної консолідації», що стала поєднанням традиційних, модернізованих і нових елементів, зокрема католицизму, націоналізму й тотальності. Польський управлінський режим, зокрема його військова верхівка, адаптував моноетнічну концепцію польської нації ендеків, що передбачала національну асиміляцію нацменшин не просто через виховання в них лояльності до Польської держави, а через їх полонізацію та окатоличення. Водночас у політиці Варшави щодо нацменшин залишалися актуальними принципи індивідуалізації, селективності та регіоналізації, які передбачали застосування різних методів і підходів, виходячи зі специфіки тієї чи тієї меншини та регіону її проживання (Paruch, 1997, s. 255–258, 267, 270–273, 282).

Для реалізації нової політики щодо меншин з ініціативи МВС у грудні 1935 р. був створений Комітет у справах національностей при Раді міністрів Польщі, до складу якого, крім прем'єр-міністра, належали міністри внутрішніх, військових і закордонних справ, релігії і сільського господарства. Його завдання – опрацювання та представлення на розгляд уряду пропозицій щодо здійснення політики у сфері національностей та координації заходів окремих державних органів влади (Chojnowski, 1979, s. 207–208; Włodarkiewicz, 2013, s. 42).

Серед усіх національних груп українці, які становили 16 % населення Речі Посполитої, були предметом особливої уваги правлячого табору, оскільки через високий рівень національної свідомості та громадсько-політичну активність потенційно становили найбільшу загрозу для цілісності Польської держави. Був проведений детальний аналіз української проблеми, враховуючи насамперед її міжнародний вимір (Paruch, 1997, s. 282, 348).

У липні 1936 р. Міністерство військових справ Польщі ухвалило рішення пришвидшити полонізацію окремих районів держави і зміцнити польськість та католицизм на всій території східних воеводств Речі Посполитої. Ця діяльність мала формально відбуватися під керівництвом МВС у співпраці з місцевими адміністраціями (Włodarkiewicz, 2013, s. 76), а насправді – під пильним оком військових. Головними складовими політики «зміцнення польськості» під орудою військових були: 1) акція з відродження «загородової шляхти»; 2) намагання фрагментувати український етнічний простір у Польщі через культивування національної окремішності бойків, лемків і гуцулів від решти української спільноти й утримання «сокальського кордону» між

Східною Галичиною і Західною Волиною; 3) «ревіндикація» православного населення Холмщини та Волині; 4) колонізація західноукраїнських земель військовими й цивільними осадниками; 5) пацифікація; 6) зміна національного складу населення.

Ці заходи, які здійснювалися під благородним гаслом «державної модернізації» та «цивілізаційної місії», були елементами національної політики, спрямованої на внутрішню консолідацію Польщі перед викликом зовнішніх загроз. На цьому тлі управлінський табір намагався зберегти видимість толерантного курсу щодо українців, формально не розриваючи з політикою «нормалізації».

Якщо в 1935–1938 рр. колонізаційні заходи реалізовували різні силові структури та державні інституції в межах окремих розрізних акцій (операцій, кампаній), то на початку 1939 р. зусилля з асиміляції т. зв. східних кресів набули системності, ставши справою рук усього польського уряду. Поштовх цьому дала несподівана для Варшави актуалізація українського питання на міжнародній арені на зламі 1938–1939 рр., спровокована подіями в Карпатській Україні, а також згадуване подання послів про автономію українських земель у складі Польщі. Необхідність централізації, уніфікації та систематизації зусиль із метою вирішення української проблеми всередині Польщі набувала також особливої актуальності в контексті переговорів із Німеччиною, зокрема тиску, який чинили нацисти на польське військово-політичне керівництво з метою приєднання Польщі до свого блоку, та пропозицій щодо вирішення радянського питання на Сході (Pahiria, 2024, p. 131–145).

Саме в цьому контексті потрібно аналізувати рішення, ухвалені на засіданнях Ради міністрів Польщі 25 і 28 січня 1939 р. за ініціативою маршала Е. Ридз-Смігли, про початок розробки комплексного плану зміцнення польського елементу у Східній Галичині. Відповідно до нього, 1 лютого 1939 р. прем'єр-міністр Ф. Славой-Складовські дав доручення усім міністрам уряду в межах їхньої компетенції до 15 лютого 1939 р. подати свої пропозиції. Робота була виконана у стислі терміни (AAN-3, s. 1–448), що дає підстави говорити про існування детальних напрацювань у межах міністерств щодо української проблеми. Це підтверджують також архівні документи.

До середини лютого 1939 р. пропозиції надіслали такі міністерства: внутрішніх, закордонних і військових справ, фінансів, юстиції, віросповідань і публічної освіти, сільського господарства й аграрних реформ, промисловості і торгівлі, транспорту, соціальної опіки, пошти і телеграфу. Найповніший план дій розробило МВС. Він, зокрема, передбачав скасування закону про самоврядування від 26 вересня 1922 р., створення правових інструментів для зміни статусу шкіл з українських чи утраквістичних на польські, збільшення польського осадництва у Східній Галичині. Інші відомства пропонували пришвидшення урбанізації Галичини та сприяння трудової заморської еміграції українців із південно-східних воєводств.

Варто детальніше розглянути подання польського Міністерства зовнішніх справ (МЗС) від 14 лютого 1939 р., що найчіткіше окреслює зв'язок між внутрішньою та зовнішньою політикою Польщі в розрізі українського питання. Глава польської дипломатії був одним із найвпливовіших членів польського уряду, який поряд із маршалом Е. Ридзи-Смігли та президентом Ігнацієм Мосціцькі (Ignacy Mościcki) входив до складу т. зв. трійки – ключового центру влади в державі, будучи відповідальним за головні урядові рішення у Другій Речі Посполитій.

Уже в першому параграфі пропозиції Юзеф Бек (Józef Beck) відзначив воєнно-стратегічну роль українського питання для збереження суверенітету та незалеж-

ності Польщі перед загрозою двох тоталітарних сусідів – нацистської Німеччини та сталінського СРСР. На його переконання, утримання Східної Галичини у складі Речі Посполитої – необхідна умова ведення незалежної зовнішньої політики Польщі. У разі втрати регіону вона ризикувала неминуче зійти до другорядних ролей на міжнародній арені та, з огляду на чинник двох небезпечних сусідів, стати залежною країною з обмеженим суверенітетом. Юзеф Бек позначив центральне місце проблеми України в міжнародній політиці як об'єкта геополітичної боротьби, надавши вирішального значення відносинам Польщі із СРСР і Німеччиною, які виступали провідними гравцями у «великоукраїнському питанні».

Глава польського МЗС відзначав надмірну актуалізацію українського питання внаслідок «чехословацької кризи» та появу Карпатської України, яку він зневажливо назвав «химерним й нежиттєздатним утворенням». Юзеф Бек пов'язував поширення проукраїнської пропаганди у Європі із двома джерелами: німецькими колами, які намагалися відновити політику «Drang nach Osten» («натиску на Схід») під прикриттям антикомуністичної кампанії; політичними колами на Заході, які, побоюючись тиску нацистів у питанні колоній, прагнули відволікти увагу Адольфа Гітлера (Adolf Hitler) від цього питання, вказуючи йому дорогу на Схід. Згідно з етнічно-політичною картиною глави польської дипломатії, галицькі та закарпатські русини мали небагато спільного зі справжніми українцями, які мешкали по обидва береги Дніпра, а відтак не могли відігравати провідної ролі у справі відновлення української державності. Говорячи про німецькі плани щодо українського питання, Ю. Бек зазначав, що завдяки переговорам з офіційними колами Німеччини, вдалося отримати запевнення, що нацистський уряд не планує масштабних дій на Сході, чітко усвідомлюючи, що будь-яка серйозна діяльність, пов'язана з українськими справами, без участі Польщі, а надто всупереч її позиції не має шансів на успіх. Незважаючи на це, він передбачав посилення тиску Німеччини на Польщу для того, щоби використати українське питання як предмет торгу у двосторонніх відносинах або ж як засіб для послаблення Польської держави в разі польсько-німецького конфлікту. Відтак залучення Третього Райху до вирішення українського питання залежало від комплексу політичних відносин між Польщею та Німеччиною.

Оцінюючи міжнародне становища Польщі, Ю. Бек натякнув, що від СРСР не треба очікувати якоїсь реакції в разі застосування Польщею жорстких заходів проти українського руху всередині країни або втручання у справи Карпатської України, оскільки Москва сама насторожено ставилася до будь-яких українських починань. Із погляду міжнародного права, ішлося про те, що СРСР не денонсує радянсько-польський пакт про ненапад від липня 1932 р. і не нападе на Польщу в разі придушення українського руху в Речі Посполитій чи збройної інтервенції в Карпатську Україну. Завдання польської дипломатії – паралізувати спроби німців поширити українську агітацію з Карпатської України на територію Східної Галичини та протидіяти спробам отримання ЧСР міжнародних гарантій своїх нових кордонів.

У державно-релігійній сфері Ю. Бек виступав за посилення впливу Польщі на Апостольську столицю, з огляду на смерть Папи Римського та обрання його наступника з метою реалізації цілей Польщі на її східних територіях – експансії католицизму на сході й асиміляції українського населення. У цьому ж контексті він пропонував відновити внутрішню політику військового осадництва через удосконалення форм її реалізації, а також використати промислові осередки й урбаністичні центри

для активізації політики колонізації та полонізації в південно-східних воєводствах (AAN-3, s. 94–99).

Уже 17 березня 1939 р. на підставі пропозицій окремих міністерств був розроблений таємний проєкт урядового рішення «Про зміцнення польського елемента у Східній Малопольщі» (AAN-3, s. 390–448). На жаль, до нас не дійшов його повний текст. Також невідомо, чи саме було рішення ухвалене за підсумками обговорення, оскільки на сьогодні в архівах не виявлено всіх протоколів засідань Ради міністрів Польщі за 1939 р. Але навіть та частина проєкту (58 сторінок), що збереглася, демонструє розмах і радикальність намірів польської влади щодо українців Польщі. Це була комплексна програма штучного збільшення польської присутності в південно-східних воєводствах Речі Посполитої шляхом їхньої форсованої колонізації, асиміляції українського населення, примусу останнього до переселення в центральні області Польщі або зовнішньої еміграції. Програма передбачала створення привілейованих умов для поляків у низці сфер (промисловості, транспорті, торгівлі, сільському господарстві, освіті, праці, релігії) унаслідок дискримінації українців. Окрім цього, мали відбутися зміни структури етнічного складу Східної Галичини через активізацію міського та сільського осадництва, полонізацію міст і процесів урбанізації, зміцнення прошарку польського міщанства та його заможності. Польська влада прагнула посилити безпеку держави шляхом безоглядної боротьби з будь-якими фізичними актами терору проти поляків і лояльних до польського уряду українців, усунення із прикордонної смуги «антидержавних» й «антинаціональних» елементів, очищення окремих «стратегічних» професій і сфер (залізнична служба, пошта та телеграф, лісове господарство тощо) від українців як «ненадійних елементів», збільшення присутності правоохоронного апарату у Східній Галичині, а також насичення прикордонної смуги на півдні військами та підрозділами КОП, запровадження колективної відповідальності тощо. Проєкт постанови виходив із необхідності зміцнення «польських зон», передусім на важливих із воєнно-стратегічного погляду територіях: на лінії Перемишль–Львів–Тернопіль–Заліщики, Львів–нафтовий басейн–Турка та Станіславів–Товмач–Ворохта (AAN-3, s. 259–327, 333–383; Сивіцький, 2005, с. 318–339).

Хоча акція зі «зміцнення польського елемента» мала стосуватися основного регіону – Східної Галичини, є підстави вважати, що подібні заходи передбачалося поширити на всі східні землі, охопно з Волинню. У разі реалізації урядової постанови за декілька десятиліть українське населення Польщі було би приречене на денаціоналізацію.

Урядова програма полонізації, розроблена на тлі подій у Карпатській Україні та загострення українського питання всередині Польщі, стала логічним завершенням ідеологічної еволюції табору пілсудчиків до ендецьких теорій мононаціональної Польської держави (що, за деякими оцінками, розпочалася ще під час пацифікації 1930 р. (Nowak, 2007, s. 139)) і промовистим свідченням провалу його національної політики. Польська ендеція відіграла роль ідеологічного та програмного інспіратора, для якого протиріччя з пілсудчиками в українському питанні відходили на задній план.

Планування масштабних державних заходів щодо вирішення української проблеми всередині Польщі збіглося з обговоренням у польських урядових колах шляхів полагодження єврейського питання. У комплексі проблем національних меншин у Другій Речі Посполитій українське та єврейське питання, хоча і не були безпосеред-

ньо пов'язані між собою, становили предмет особливої уваги польського керівництва через їхню виняткову чутливість для зовнішньої політики Польщі та надмірну інтернаціоналізацію (Chojnowski, 1979, s. 222–223, 226; Kornat, Wołos, 2021, s. 614–618; Czechowska, 2023, s. 246–302).

Розробку проєкту урядового рішення про «зміцнення польського елемента» у Східній Галичині варто аналізувати також у контексті оборонного планування та підготовки Другої Речі Посполитої до війни проти СРСР і Німеччини, яке ввійшло до фінальної стадії на рівні розробки керівних документів у перші місяці 1939 р. (Wyszczelski, 2013, s. 34). Посиленням асиміляційного курсу щодо українців у складі Польщі польське військово-політичне керівництво прагнуло нейтралізувати негативний вплив і можливість використовувати українське питання з боку СРСР та Німеччини для внутрішнього послаблення Речі Посполитої.

Військово-політичні кола Польщі прагнули сповна скористатися наслідками ліквідації в середині березня 1939 р. Карпатської України для реалізації своєї політики в українському питанні. Зокрема, 29 березня 1939 р. командував КОП, бригадний генерал Ян Крушевські (Jn Kruszewski) видав таємний наказ підпорядкованим підрозділам цього формування, яким зобов'язував «особливо обережно й зважено» поводитися з українським (у тексті додатково зазначено «руським») населенням і використати глибоке суспільне пригнічення через події на Закарпатті та зневіру українців у німецькій допомозі для утвердження серед них думки, що «лише за підтримки Польської Держави та разом з польським народом це населення може задовольнити свої культурні та економічні потреби» (Archiwum Straży Granicznej, s. 66–67). Тож військовослужбовці КОП під час контакту з місцевими українцями мали виявляти незвичну доброзичливість, зокрема «з повагою ставитися до їхніх духовних цінностей, передусім до предметів релігійного культу» (Archiwum Straży Granicznej, s. 66–67). Така тактика різко контрастувала з репресивними заходами кавалерійських ескадронів КОП у прикордонні з Чехо-Словаччиною осені 1938 р., а також з акцією «ревіндикації» на Холмщині та Волині, яку проводили підрозділи КОП протягом 1938 р. За цього зазначено, що «доброзичливе ставлення» до населення має в його очах тільки «посилувати авторитет польської Держави, підвищувати престиж польськості» (Archiwum Straży Granicznej, s. 66–67), утверджувати в ньому громадянську ідентичність Речі Посполитої. Водночас на кожний вияв нелояльності чи саботажу потрібно було реагувати рішуче – шляхом проведення затримань. Водночас було заборонено здійснювати індивідуальні чи колективні репресії у відповідь. Зміна тактики у службовій діяльності КОП, проте, не повинна була послаблювати заходи, спрямовані на «утвердження польськості на територіях з мішаним населенням» (Archiwum Straży Granicznej, s. 66–67). Навпаки, цю діяльність потрібно було тільки пожвавити (Archiwum Straży Granicznej, s. 66–67).

Скромні результати полонізаційної акції на східних землях, а також зростання прямої воєнної загрози Польщі призвели до пом'якшення асиміляційного курсу проти національних меншин. 1 квітня 1939 р. міністр військових справ Т. Каспишицькі видав наказ про зміну ставлення ВП до українського населення. Це був чіткий сигнал до послаблення тих заходів, які польська влада вживала проти українців у Польщі.

Уявлення про еволюцію поглядів польського військового командування на шляхи вирішення українського питання всередині Другої Речі Посполитої, з огляду на

падіння Карпатської України, дає меморандум інспектора польської армії, дивізійного генерала Казімежа Фабриція (Kazimierz Fabrycy) від 5 квітня 1939 р., який він написав на виконання вказівок маршала Едварда Ридз-Смігли. У ньому командувач військового угруповання на відтинку від Дуклі до Жаб'є, що мало завдання прикрити кордон Польщі з Карпатською Україною, виклав свої міркування щодо польської політики в південно-східних воєводствах. За оцінкою К. Фабриція, активізація українського руху всередині Польщі та розширення його політичної програми під впливом подій у Карпатській Україні, а згодом різке погіршення суспільно-політичних настроїв в українському суспільстві та посилення в ньому позицій поміркованих й угодовських сил унаслідок угорської окупації регіону створили переломний момент у польсько-українських відносинах. На його переконання, ситуація заклала сприятливі умови для залучення українців у польське державне життя «як лояльних і продуктивних сил, а не ворожих до всього польського й абсолютно ненадійних у разі виникнення збройного конфлікту Польщі з зовнішнім ворогом, як це було дотепер» (САW-1, s. 4–12). Передусім К. Фабрицій звертав увагу на небезпеку використання українського руху зовнішніми силами, передовсім Третім Райхом, та пропонував скористатися сумнівами, що виникли серед українських кіл щодо ширості німецької допомоги у створенні незалежної Української держави, для пропагування думки про те, що «співжиття українців із поляками в межах Польської держави найкраще задовольнить їхні національні прагнення і забезпечить збереження їхньої національної окремішності» (САW-1, s. 4–12).

Констатуючи нездатність поляків за 20 років існування Речі Посполитої утвердити домінантне становище в соціально-економічній та культурній сферах у південно-східних воєводствах і посилення там українських впливів, К. Фабрицій називав дві причини такого стану речей: відсутність уніфікованої, чіткої та послідовної урядової політики щодо українських земель у складі Польщі (Східної Галичини та Волині) і дефіцит державної підтримки польського елемента, який унаслідок цього втрачав свої суспільні позиції, «повільно розчиняючись у руській масі» (САW-1, s. 4–12). Для виправлення цієї ситуації інспектор польської армії пропонував створити центральний орган виконавчої влади, якому мали підпорядковуватися воєводства з переважним українським населенням і військові частини на їхній території, з метою впровадження єдиної та послідовної політики в цьому регіоні. Такий орган, що його очолював генерал, мав отримати надзвичайні повноваження, охопно із правом відбору, звільнення і переміщення адміністративного персоналу, здійснення судочинства, запровадження надзвичайного стану, проведення заходів колонізації та еміграції, застосування економічних важелів підтримки польських поселень, усунення євреїв із міст і заміни їх польським елементом, розпорядження бюджетними коштами тощо. На думку К. Фабриція, перелічені заходи мали дати можливість нейтралізувати діяльність «антидержавних сил» і посилити елементи, лояльні до Польської держави в південно-східних воєводствах (САW-1, s. 4–12).

За твердженням польського історика Гжегожа Мотики (Grzegorz Motyka), у квітні 1939 р. польська влада за аналогією до 1930 р. провела у Східній Галичині «малу пацифікацію», спрямовану на паралізацію мережі ОУН (Motyka, 2006, s. 65). Ці дії можна розглядати як своєрідну внутрішню відповідь польського уряду на події в Карпатській Україні. Визнаючи факт проведення пацифікації, прем'єр-міністр Польщі Ф. Славой-Складовскі у спогадах писав: «... безкровна, хоча обтяжлива та докучлива,

пацифікація Східної Малопольщі була необхідною, щоб показати українському населенню, що, всупереч запевненням агітаторів, оплачуваних Німеччиною, Польська держава була достатньо сильною, об'єднаною, консолідованою та організованою, щоб підтримати мир і порядок на всій її території» (Sławoj-Składkowski, 1964, s. 198). За його словами, внаслідок пацифікації польській владі вдалося запобігти повстанню у Східній Галичині, яке готувалося за фінансової та пропагандивної підтримки Німеччини (Sławoj-Składkowski, 1964, s. 198).

Отже, події в Карпатській Україні мали «ефект переливу», який наелектризував українське суспільство по той бік польсько-чехо-словацького кордону, створивши безпрецедентні очікування щодо перспектив вирішення українського питання на міжнародній арені та загостривши клубок польсько-українських суперечностей. Криза лояльності українців до Польської держави виявилася в численних демонстраціях та виступах населення Східної Галичини на підтримку закарпатської автономії та масовій утечі української молоді через кордон для участі в розбудові військового, економічного та державного життя Карпатської України, що спровокувала найбільшу нестабільність на польському кордоні з початку 1920-х років. У відповідь польська влада вжила заходів для посилення контролю за кордоном і провела карально-репресивні заходи на пограниччі, які нагадували події «пацифікації» 1930 р. Усе це засвідчило потужний потенціал карпатоукраїнського питання для дестабілізації внутрішньої ситуації у Другій Речі Посполитій.

Поява «українського П'ємонту» за Карпатами восени 1938 р. застала Варшаву зненацька, змусивши її буквально на льоту оновлювати свої підходи до вирішення українського питання як на міжнародній арені (з огляду на можливу співпрацю з нацистською Німеччиною), так і у внутрішній політиці. Саме події в Карпатській Україні, які у Варшаві сприйняли як екзистенційну загрозу, підштовхнули польський уряд до радикалізації внутрішнього курсу проти української меншини у Другій Речі Посполитій. Поставши перед викликом інструменталізації українського чинника з боку Німеччини з метою внутрішнього послаблення Польщі, уряд останньої пішов на уніфікацію розрізних підходів і розробку комплексної програми «зміцнення польського елементу у Східній Малопольщі», що була покликана усунути національне (українське) питання з міжнародного порядку денного та посилити обороноздатність Польської держави перед викликом воєнної загрози. «Сек'юритизація» національного питання була безпосередньо пов'язана з підготовкою Другої Речі Посполитої до війни, яка ввійшла у фінальну стадію (принаймні на рівні документів оборонного планування) на початку 1939 р.

Активне втручання ВП у сферу відносин держави з національними меншинами не привело до зміцнення оборонного потенціалу Польської держави, а тільки загострило польсько-українські відносини, що мало трагічні наслідки в роки Другої світової війни. Заходи національної асиміляції, які проводили під орудою військових, спричинили крах політики «нормалізації», зростання антидержавних настроїв серед українців та їхню політичну радикалізацію. Форми й методи втручання польських збройних сил у сферу національної політики були доволі суперечливими і не дали бажаного зміцнення польської присутності на т. зв. східних кресах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Архів НТШ: Архів Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Нью-Йорку (Архів НТШ), фонд Василя Мудрого, box 6.

Веґеш, М. (2005). Нелегальні переходи польсько-чеського кордону. Галичани в обороні Карпатської України (1938–1939 рр.). *Історія і політика*, 2. Ужгород.

Веґеш, М. (2019). Нелегальні переходи українців Східної Галичини у карпатську Україну і реакція Польського уряду (1938–1939 рр.). *Міжнародний науковий вісник: зб. наук. праць*, 1–2(19–20), 29–47.

Веґеш, М. (2020). Нелегальні переходи польсько-чехословацького кордону і Карпатська Україна. В *Веґеш, М., Веґеш, І., Палінчак, М., Голонич, Я. Карпатська Україна в центрально-європейській Європейській політичній кризі напередодні Другої світової війни (1938–1939). Фермонт: Academic publishing / Vegesh, M., Vegesh, I., Palinchak, M., Holonič, J. Carpathian Ukraine in Central European political crisis on the eve of the Second World War (1938–1939)*. Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA, 84–104.

Висоцький, Р. (1999). Спроба ліквідації ОУН польською владою напередодні Другої світової війни на території Галичини та Волині. *1939 рік в історичній долі України та українців: матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 23–24 вересня 1999 р.)*. Львів, 82–90.

Галайко, Б. (2007). Ситуація на польсько-чехословацькому прикордонні у 1938 р. крізь призму діяльності Польської прикордонної служби. *Український визвольний рух*, 9, 45–60.

ДАІФО: Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.), ф. 2, оп. 1, спр. 2035, арк. 1–19.

ДАЛО: Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.), ф. 121, оп. 1, спр. 406, арк. 14.

Діло. (1938. 24 грудня). 4.

Зайцев, О. (2022). *Українці в Сеймі та Сенаті Польщі (1922–1939)*. Львів.

Кук, В. (2004). ОУН і Карпатська Україна. В В. Сергійчук (упоряд.), *Августин Волошин як український державник, педагог і релігійний діяч: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 130-річчю від дня народження Героя України, о. Августина Волошина і 65-річчю проголошення Карпатської України (Київ, 16 березня 2004 р.)*. Київ, 74–81.

Мельник, К., Лашенко, О., Верига, В. (ред.). (1993). *На зов Києва: Український націоналізм в II світовій війні: зб. статей, спогадів і документів*. Київ.

Нова свобода. (1938, 21 жовтня).

Новий шлях. (1938, 10 листопада).

Романишин, Н. (2012). Політика польського уряду щодо українців Галичини напередодні Другої світової війни. *Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*, 10, 223–225.

Романишин, Н. (2014). Проголошення автономії Карпатської України й Галичина. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*, 1/2, 50–55.

Романишин, Н. (2017). Діяльність ОУН в документах польських спецслужб доби Карпатської України. *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 53, 258–266.

Сивіцький, М. (2005). *Історія польсько-українських конфліктів, 1* (Є. Петренко, пер. з пол.). Київ.

Федевич, К. (2009). *Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр.* (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930-ті рр.). Київ.

Швагуляк, М. (2000). Українське питання в міжнародних політичних кризах передодня Другої світової війни (1938–1939). *Вісник Львівського університету. Серія історична*, 35–36, 296–320.

ЦДІАЛ: Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 204, оп. 1, спр. 1223.

Archiv MZV-1: Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (Archiv MZV), II. sekce (1918–1939), III. řada, kart. 465.

Archiv MZV-2: Archiv MZV, II. sekce (1918–1939), III. řada, kart. 470.

AAN-1: Archiwum Akt Nowych (AAN), MSZ, sygn. 5463.

AAN-2: AAN, Polacy na ziemiach wschodnich RP i na terenie ZSRR w latach 1918–1944, 2478, sygn. 2199.

AAN-3: AAN, Prezydium Rady Ministrów, akta grupowa, sygn. 148–264.

AAN-4: AAN, Sztab Główny w Warszawie, cz. I, sygn. 616/309.

AAN-5: AAN, Sztab Główny w Warszawie, cz. I, sygn. 616/310.

AAN-6: AAN, Urząd Wojewódzki we Lwowie, zesp. 1185, sygn. 974/30.

Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie, Dowództwo Korpusu Ochrony Pogranicza 177, sygn. 52.

CAW-1: Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), VIII.800, sygn. 72.

CAW-2: CAW, GISZ, sygn. 302.4.258.

CAW-3: CAW, GISZ, sygn. I 302.10.24.

Deszczyński, M. (2003). *Ostatni egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938–1939*. Warszawa.

Chojnowski, A. (1979). *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Czechowska, K. (2023). *Polska dyplomacja wobec «kwestii żydowskiej» w latach 1932–1939*. Gdańsk; Warszawa.

Kornat, M., Wołos, M. (2021). *Józef Beck. Biografia*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Motyka, G. (2006). *Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nationalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.

Nowak, M. (2007). *Narodowcy i Ukraińcy. Narodowa Demokracja wobec mniejszości ukraińskiej w Polsce 1922–1939*. Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Paruch, W. (1997). *Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowski (1926–1939)*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Pahiria, O. (2024). The Ukrainian Question in the Foreign Policy of the Second Polish Republic at the Turn of 1938–1939. *East European Historical Bulletin*, 30. Drohobych, 131–145.

PAAA: Politisches Archiv des Auswärtigen Amts (PAAA), R 101 28881, Büro Reichsaußenminister, Akten, Polen, 1936–1938, Bd. 28.

- Samuś, P. (2017). *Wicemarszałek Wasyl Mudryj (1893–1966): ugody polsko-ukraińskiej orędownik daremny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Siwicki, M. (1994). *Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich, 1*. Warszawa.
- Sławoj-Składkowski, F. (1964). *Nie ostatnie słowo oskarżonego*. Londyn.
- Włodarkiewicz, W. (2013). *Przed zagładą: społeczeństwo Wołynia i Małopolski Wschodniej wobec państwa polskiego (1935–1939)*. Warszawa.
- Wysocki, R. (2003). *Organizacja Ukraińskich Nacionalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza, struktura, program, ideologia*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wyszczelski, L. (2008). *W Obliczu Wojny. Wojsko Polskie 1936–1939*. Warszawa.
- Wyszczelski, L. (2013). *Marszałek Polski Edward Śmigły-Rydz (1886–1941)*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

REFERENCES

- Arkhiv Naukovoho tovarystva imeni Tarasa Shevchenka u Niu-Iorku (Arkhiv NTSh), fond Vasyliya Mudroho, box 6 (in Ukrainian).
- Vehesh, M. (2005). Nelehalni perekhody polsko-cheskoho kordonu. Halychany v oboroni Karpatskoi Ukrainy (1938–1939 rr.). *Istoriia i polityka, 2*. Uzhhorod (in Ukrainian).
- Vehesh, M. (2019). Nelehalni perekhody ukraintsiv Skhidnoi Halychyny u karpatsku Ukrainu i reaktsiia Polskoho uriadu (1938–1939 rr.). *Mizhnarodnyi naukovyi visnyk: zb. nauk. prats, 1–2(19–20)*, 29–47 (in Ukrainian).
- Vehesh, M. (2020). Nelehalni perekhody polsko-chekhoslovatskoho kordonu i Karpatska Ukraina. In *Vehesh, M., Vehesh, I., Palinchak, M., Holonych, Ya. Karpatska Ukraina v tsentralno-ievropeiskii Yevropeiskii politychnii kryzi naperedodni Druhoi svitovoi viiny (1938–1939)*. Fairmont: Academic publishing / Vegesh, M., Vegesh, I., Palinchak, M., Holonič, J. *Carpathian Ukraine in Central Ewropean political crisis on the eve of the Second World War (1938–1939)*. Fairmont: Academic publishing Fairmont. Locust AVE 1489. Fairmont. WV. USA, 84–104 (in Ukrainian).
- Vysotskyi, R. (1999). Sproba likvidatsii OUN polskoïu vladoiu naperedodni Druhoi svitovoi viiny na terytorii Halychyny ta Volyni. *1939 rik v istorychnii doli Ukrainy ta ukraintsiv: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Lviv, 23–24 veresnia 1999 r.)*. Lviv, 82–90 (in Ukrainian).
- Halaiko, B. (2007). Sytuatsiia na polsko-chekhoslovatskomu prykordonni u 1938 r. kriz pryzmu diialnosti Polskoi prykordonnoi sluzhby. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh, 9*, 45–60 (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti (Derzharkhiv Ivano-Frankivskoi obl.), f. 2, op. 1, spr. 2035, ark. 1–19 (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti (Derzharkhiv Lvivskoi obl.), f. 121, op. 1, spr. 406, ark. 14 (in Ukrainian).
- Dilo*. (1938. Hruden 24). 4 (in Ukrainian).
- Zaitsev, O. (2022). *Ukraiñtsi v Seimi ta Senati Polshchi (1922–1939)*. Lviv (in Ukrainian).
- Kuk, V. (2004). OUN i Karpatska Ukraina. In V. Serhiichuk (Comp.), *Avhustyn Voloshyn yak ukrainskyi derzhavnyk, pedahoh i relihiinyi diiach: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii, prysviachenoï 130-richchiiu vid dnia narodzhennia Heroia Ukrainy, o. Avhustyna Voloshyna i 65-richchiiu proholoshennia Karpatskoi Ukrainy (Kyiv, 16 bereznia 2004 r.)*. Kyiv, 74–81 (in Ukrainian).

Melnyk, K., Lashchenko, O., & Veryha, V. (Ed.). (1993). *Na zov Kyieva: Ukrainyski natsionalizm v II svitovii viini: zb. statei, spohadiv i dokumentiv*. Kyiv (in Ukrainian).

Nova svoboda. (1938, Zhovten 21) (in Ukrainian).

Novyi shliakh. (1938, Lystopad 10) (in Ukrainian).

Romanyshyn, N. (2012). Polityka polskoho uriadu shchodo ukraintsiv Halychyny naperedodni Druhoi svitovoi viiny. *Ukraina–Ievropa–Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Seriya: Istorii, mizhnarodni vidnosyny*, 10, 223–225 (in Ukrainian).

Romanyshyn, N. (2014). Proholoshennia avtonomii Karpatskoi Ukrainy y Halychyna. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: Istorii*, 1/2, 50–55 (in Ukrainian).

Romanyshyn, N. (2017). Diialnist OUN v dokumentakh polskykh spetssluzhb doby Karpatskoi Ukrainy. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna*, 53, 258–266 (in Ukrainian).

Syvitskyi, M. (2005). *Istoriiia polsko-ukrainskykh konfliktiv*, 1 (Ie. Petrenko, Trans.). Kyiv (in Ukrainian).

Fedevych, K. (2009). *Halytski ukraintsi u Polshchi. 1920–1939 rr. (Intehratsiia halytskykh ukraintsiv do Polskoi derzhavy u 1920–1930-ti rr.)*. Kyiv (in Ukrainian).

Shvahuliak, M. (2000). Ukrainske pytannia v mizhnarodnykh politychnykh kryzakh peredodnia Druhoi svitovoi viiny (1938–1939). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya istorychna*, 35–36, 296–320 (in Ukrainian).

Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv (TsDIAL Ukrainy), f. 204, op. 1, spr. 1223 (in Ukrainian).

Archiv Ministerstva zahraničnich věcí České republiky (Archiv MZV), II. sekce (1918–1939), III. řada, kart. 465 (in Czech).

Archiv MZV, II. sekce (1918–1939), III. řada, kart. 470 (in Czech).

Archiwum Akt Nowych (AAN), MSZ, sygn. 5463 (in Polish).

AAN, Polacy na ziemiach wschodnich RP i na terenie ZSRR w latach 1918–1944, 2478, sygn. 2199 (in Polish).

AAN, Prezydium Rady Ministrów, akta grupowa, sygn. 148–264 (in Polish).

AAN, Sztab Główny w Warszawie, cz. I, sygn. 616/309 (in Polish).

AAN, Sztab Główny w Warszawie, cz. I, sygn. 616/310 (in Polish).

AAN, Urząd Wojewódzki we Lwowie, zesp. 1185, sygn. 974/30 (in Polish).

Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie, Dowództwo Korpusu Ochrony Pogranicza 177, sygn. 52 (in Polish).

Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), VIII.800, sygn. 72 (in Polish).

CAW, GISZ, sygn. 302.4.258 (in Polish).

CAW, GISZ, sygn. I 302.10.24 (in Polish).

Deszczyński, M. (2003). *Ostatni egzamin. Wojsko Polskie wobec kryzysu czechosłowackiego 1938–1939*. Warszawa (in Polish).

Chojnowski, A. (1979). *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich (in Polish).

Czechowska, K. (2023). *Polska dyplomacja wobec «kwestii żydowskiej» w latach 1932–1939*. Gdańsk; Warszawa (in Polish).

Kornat, M., Wołos, M. (2021). *Józef Beck. Biografia*. Kraków: Wydawnictwo Literackie (in Polish).

Motyka, G. (2006). *Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm (in Polish).

Nowak, M. (2007). *Narodowcy i Ukraińcy. Narodowa Demokracja wobec mniejszości ukraińskiej w Polsce 1922–1939*. Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego (in Polish).

Paruch, W. (1997). *Od konsolidacji państwowej do konsolidacji narodowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowski (1926–1939)*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (in Polish).

Pahiria, O. (2024). The Ukrainian Question in the Foreign Policy of the Second Polish Republic at the Turn of 1938–1939. *East European Historical Bulletin*, 30. Drohobych, 131–145 (in English).

Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (PAAA), R 101 28881, Büro Reichsaußenminister, Akten, Polen, 1936–1938, Bd. 28 (in German).

Samuś, P. (2017). *Wicemarszałek Wasyl Mudryj (1893–1966): ugody polsko-ukraińskiej orędownik daremny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper (in Polish).

Siwicki, M. (1994). *Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich*, 1. Warszawa (in Polish).

Sławoj-Składkowski, F. (1964). *Nie ostatnie słowo oskarżonego*. Londyn (in Polish).

Włodarkiewicz, W. (2013). *Przed zagładą: społeczeństwo Wołynia i Małopolski Wschodniej wobec państwa polskiego (1935–1939)*. Warszawa (in Polish).

Wysocki, R. (2003). *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939. Geneza, struktura, program, ideologia*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej (in Polish).

Wyszczelski, L. (2008). *W Obliczu Wojny. Wojsko Polskie 1936–1939*. Warszawa (in Polish).

Wyszczelski, L. (2013). *Marszałek Polski Edward Śmigły-Rydz (1886–1941)*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek (in Polish).

Oleksandr PAHIRIA

PhD (History),

Doctoral candidate of the History Faculty,

T. Shevchenko National University of Kyiv

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2481-9769>

e-mail: bandusak@ukr.net

«A SPILLOVER EFFECT»: THE IMPACT OF THE CARPATHO-UKRAINE FACTOR ON THE SEARCH FOR WAYS TO RESOLVE THE UKRAINIAN QUESTION WITHIN THE SECOND POLISH REPUBLIC IN 1938–1939

The article drawing on Polish archival sources comprehensively examines the impact of the emergence of Carpatho-Ukraine as a Ukrainian autonomy within post-Munich Czecho-Slovakia on Polish-Ukrainian relations in Eastern Galicia and the Polish government's search for ways to resolve the Ukrainian question within the Second Polish Republic in 1938–1939. The events in Carpatho-Ukraine had a «spillover effect» that electrified Ukrainian society on the other side of the Polish-Czechoslovak border, provoked a crisis of loyalty of the Ukrainian population to the Polish state, and produced the greatest instability on the Polish border since the early 1920s. In response, the Polish authorities

took measures to strengthen control of the border and carried out punitive and repressive measures in the frontier areas, reminiscent of the «pacification» events of the 1930s.

It was the events in Carpatho-Ukraine, which Warsaw perceived as an existential threat, that pushed the Polish government to radicalize its internal course against the Ukrainian minority in the Second Polish Republic, to unify various approaches and the development of a complex plan to strengthen the Polish presence in Eastern Galicia, which was designed to remove the national (Ukrainian) question from the international agenda and to strengthen the defence capabilities of the Polish state in the face of a war threat. The «securitization» of the national issue was directly related to the preparation of the Second Polish Republic for war, which entered its final stage (at least at the level of defence planning documents) in early 1939. National assimilation measures, which were carried out under the military command, led to the collapse of the policy of «normalization», caused the growth of anti-Polish sentiments among Ukrainians and their political radicalization. The forms and methods of meddling by the Polish military into the nationalities polity were quite controversial and failed to cause the desired effect of strengthening the Polish presence in the eastern borderlands.

Key words: Carpatho-Ukraine, Czecho-Slovakia, Second Polish Republic, OUN, UNDO.